

*До разової спеціалізованої вченої ради ДФ 2023-54
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
61024, м. Харків, вул. Григорія Сковороди, 77*

РЕЦЕНЗІЯ

**доктора юридичних наук, доцента Тарасова Олега Володимировича
на дисертацію Науменко Наталії Миколаївни на тему:
«Міжнародно-правове співробітництво України з питань реадмісії»,
подану до публічного захисту на здобуття наукового ступеня доктора
філософії в галузі знань 29 «Міжнародні відносини»
за спеціальністю 293 «Міжнародне право»**

I. Оцінка актуальності обраної здобувачкою теми дисертації.
Інститут реадмісії є відносно новим і недостатньо розробленим у вітчизняній науці міжнародного права. Незважаючи на те, що проблема протидії нелегальній міграції досліджувалась протягом тривалого часу, загалом монографічні міжнародно-правові напрацювання з питань реадмісії не є чисельними. Одна з причин такої ситуації, на думку рецензента, полягає в тому, що інститут реадмісії вимагає комплексного наукового підходу та розгляду під кутом зору специфіки саме вітчизняної міжнародної договірної практики.

Актуальність обраної здобувачкою теми дисертації значно посилилась з початком повномасштабного російського вторгнення, коли мільйони українських біженців були вимушені покинути Батьківщину. У майбутньому їхній статус може змінитися, що не виключає широкого застосування іноземними державами інституту реадмісії.

У зв'язку з цим, виникає потреба в таких, як рецензоване, дослідженнях, коли шляхом більш глибокого аналізу та узагальнення можливо розробити чіткі критерії та принципи застосування інституту реадмісії у міжнародній договірній практиці України, що, безперечно,

сприятиме дотриманню нашої державою своїх міжнародно-правових зобов'язань та розвитку сучасної правової науки.

Дійсно, у вітчизняній юридичній науці є низка досліджень, присвячених нелегальній міграції та реадмісії, зокрема, праці таких вчених-адміністративістів як М.М. Аракелян, О.О. Бандурка, О.В. Білоконь, І.К. Василенко, І.О. Гарна, Д.В. Голобородько, Н.П. Демчик, С.Г. Кривчук-Новак, В.М. Кузенко, О.В. Кузьменко, Ю.Б. Курилюк, Т.П. Мінка, С.О. Мосьондз, А.Ф. Мота, А.Ф. Муратова, В.І. Олефір, В.І. Палько, В.В. Половніков, О.І. Савченко, С.С. Саїв, В.М. Снігур, В.І. Столбовий, Н.П. Тиндик та ін. Окремі питання реадмісії розглядалися у працях теоретиків права (А.І. Супруновський, Т.Ю. Цуркан та ін.), фахівців з кримінально-правових наук (А.П. Мозоль, Т.Є. Огнєв та ін.), а також юристами-міжнародниками (О.В. Білозір, С.В. Книш, Т.О. Кортюкова, З.М. Макаруха, І.А. Мамедов, М.М. Микієвич, С.М. Олійник, І.І. Серова та ін.). Проте, комплексного дисертаційного дослідження різних аспектів цього правового явища, що дозволило б визначити найбільш доцільний та збалансований напрямок корегування міжнародно-правового співробітництва саме України у сфері реадмісії, дотепер не здійснено. З цих причин тематика дисертаційного дослідження Н.М. Науменко є актуальною та своєчасною, важливою для доктрини та правозастосовної діяльності.

Стосовно рецензованої роботи варто зазначити наступне: як сама тематика, так і зміст роботи, висновки та рекомендації, запропоновані авторкою, переконливо свідчать про відповідність дисертації вимогам сучасності. Це вказує на актуальність обраного для дослідження напрямку.

Крім того, актуальність заявленої тематики підкреслюється виконанням дисертаційного дослідження в межах цільової комплексної програми «Теоретичні та практичні проблеми сучасного міжнародного права та іноземного конституційного права» (номер державної реєстрації 0111U000954) на кафедрі міжнародного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

II. Оцінка новизни представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачкою досліджень.

До положень, що містять наукову новизну та мають значний потенціал для подальшого розвитку вітчизняної науки міжнародного права, на погляд рецензента, серед іншого, слід віднести такі: запропоновано класифікацію міжнародних угод про реадмісію за участю України за такими основними критеріями:

а) за наявністю спільного кордону між Україною та іншою державою – стороною угоди про реадмісію: угоди про реадмісію з державами, з якими Україна має спільний державний кордон (Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія, Молдова, Білорусь та Росія) та угоди про реадмісію з державами, з якими Україна не має спільного державного кордону (Данія, Ісландія, Норвегія, Грузія, Швейцарія, Туреччина, Узбекистан, Туркменістан і В'єтнам);

б) за суб'єктним складом: практично усі угоди України про реадмісію є двосторонніми міжнародними договорами з іншими державами, виключення складає Угода про реадмісію між Україною та Європейським Співтовариством 2007 р., яка укладена з міжнародною організацією;

в) за рівнем укладення угоди про реадмісію: переважна більшість угод України про реадмісію укладаються на рівні урядів договірних сторін, разом з тим деякі угоди про реадмісію укладаються на найвищому – міждержавному рівні, зокрема, це угоди: з Європейським Союзом, з Республікою Білорусь і з Швейцарською Конфедерацією.

Обґрунтовано, що імплементаційні протоколи є самостійними міжнародними договорами, якщо тільки угоди про реадмісію не називають відповідні імплементаційні протоколи невід'ємною частиною таких угод, оскільки:

по-перше, власне угоди про реадмісію зазвичай не містять норм, які вказували б на те, що імплементаційні протоколи є їх невід'ємною частиною, наприклад, з 13 міжнародних угод про реадмісію, які уклала Україна, таку норму містить лише Угода про реадмісію з Республікою Узбекистан 2000 р.;

по-друге, імплементаційні протоколи мають усі ознаки саме міжнародного договору, а не невід'ємної частини угоди про реадмісію, зокрема імплементаційні протоколи мають власний об'єкт правового регулювання, норми про взаємні зобов'язання сторін, норми про підписання, набрання чинності, строк дії і припинення дії і т.д.;

по-третє, імплементаційні протоколи зазвичай укладаються на нижчому рівні, ніж угоди про реадмісію (зокрема, імплементаційні протоколи укладаються або на міжурядовому, або навіть на міжвідомчому рівні, а угоди про реадмісію – зазвичай укладаються на міждержавному або на міжурядовому рівні);

по-четверте, згода на обов'язковість імплементаційних протоколів зазвичай надається в інший спосіб, ніж згода на обов'язковість угод про реадмісію;

по-п'яте, усі без виключення імплементаційні протоколи передбачають можливість внесення до їх текстів змін і доповнень, при цьому зазначені зміни і доповнення не стосуються тексту відповідної угоди про реадмісію;

по-шосте, практично усі імплементаційні протоколи, що укладені на підставі статті 16 Угоди про реадмісію 2007 р., передбачають можливість припинення їх дії не лише одночасно з припиненням дії цієї Угоди, але також через денонсацію конкретного імплементаційного протоколу за ініціативою однієї із сторін.

Також визначено правову природу спільних декларацій стосовно Данії, Ісландії та Норвегії до Угоди про реадмісію 2007 р. та Угоди про спрощення оформлення віз 2007 р., яка полягає в тому, що, по-перше, такі спільні декларації є невід'ємною частиною названих угод, і, по-друге, зазначені спільні декларації, які прийняли Європейський Союз та Україна, мають рекомендаційний характер не лише для України, а й для Данії, Ісландії та Норвегії. Прийняття саме рекомендацій повністю узгоджується з принципом поваги до державного суверенітету зазначених країн, який загально визнано має характер імперативної норми міжнародного права (*jus cogens*); разом з тим рекомендаційний характер спільних декларацій стовідсотково

призводить до укладення обов'язкового двостороннього міжнародного договору, тобто у цьому випадку ми маємо справу з унікальним правовим актом, який умовно можна назвати «спільна декларація рекомендаційного характеру, що має наперед погоджені юридично обов'язкові наслідки».

Крім того, внесено пропозицію про необхідність припинення дії або через денонсацію, або на підставі спільного рішення Сторін двосторонніх міжнародних угод України про реадмісію з Угорською Республікою (1993 р.), з Республікою Польща (1993 р.), з Латвійською Республікою (1997 р.) та з Республікою Болгарія (2001 р.), а також відповідних міжнародних документів обов'язкового характеру, які були укладені на підставі зазначених двосторонніх угод, оскільки їх зміст не відповідає вимогам пункту 2 статті 216 Договору про функціонування Європейського Союзу.

Дисертація містить нові науково обґрунтовані результати проведених досліджень, які розв'язують конкретне наукове завдання – отримання нових результатів у вигляді наукових висновків щодо природи міжнародних договорів про реадмісію, виявлення проблем, пов'язаних із реалізацією міжнародних договорів про реадмісію за участі України, розробка науково обґрунтованих пропозицій, спрямованих на їх подолання задля удосконалення інституту реадмісії та практики його застосування.

III. Оцінка наукової обґрунтованості результатів проведених здобувачкою досліджень (положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації) та рівня виконання поставленого наукового завдання. Викладені наукові положення та висновки, які приведені у дисертації, є обґрунтованими, аргументованими та переконливими. Значна репрезентативність та високий рівень достовірності положень, висновків і рекомендацій, які сформульовані у роботі, свідчать про ретельне опрацювання здобувачкою обширного обсягу літературних джерел з різних галузей наукового знання.

Ознайомлення з текстом дисертації переконливо свідчить про те, що здобувачка глибоко дослідила предмет своєї роботи, що обумовило високу якість дисертації. Вона підтверджує свої висновки за допомогою широкого

спектра джерел, включаючи 536 наукових, нормативних, правозастосовних та інформаційних джерел.

Аналізуючи результати проведених досліджень, з огляду на поставлену мету та завдання, можливо зробити висновок про високий рівень виконання поставленого наукового завдання.

IV. Оцінка рівня оволодіння здобувачкою методологією наукової діяльності. Достовірність, повноту та об'єктивність отриманих результатів у значній мірі забезпечило використання авторкою комплексу загальнонаукових та спеціальних методів.

При написанні роботи дисертанткою використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи пізнання. Зокрема, метод об'єктивності дозволив забезпечити достовірність, всебічність, комплексність і повноту інформації, що використовувалася під час процесу дослідження. Діалектичний метод було застосовано для з'ясування особливостей розвитку міжнародної договірної практики України у сфері реадмісії. Історико-правовий метод дозволив обґрунтувати, що перші двосторонні міжнародні угоди України про реадмісію визнаються саме як угоди про реадмісію за об'єктом їх правового регулювання, незважаючи на відсутність терміну «реадмісія» у їх назвах і текстах. Формально-логічний метод використано при визначенні особливостей укладення, набрання чинності, дії і припинення дії міжнародних угод про реадмісію за участю України. Системно-структурний метод дозволив встановити ознаки та особливості міжнародних угод про реадмісію за участю України. Завдяки методу класифікації були визначено чіткі критерії для класифікації міжнародних угод про реадмісію за участю України. Спеціально-юридичний метод застосовано для визначення правової природи імплементаційних (виконавчих) протоколів до угод про реадмісію за участю України. За допомогою порівняльно-правового методу були встановлені особливості змін в різних редакціях текстів угод про реадмісію між Україною та Швейцарією, між Україною та Молдовою, між Україною та Росією.

Наведене дає можливість належним чином оцінити здібності здобувачки аналізувати та критично осмислювати методи наукового дослідження та отримані результати. Це також характеризує її здатність аргументовано обґрунтовувати наукові позиції та висновки. Таким чином, можливо зробити висновок про високий рівень оволодіння здобувачкою методологією наукової діяльності.

V. Оцінка змісту дисертації та її оформлення. Дисертація характеризується логічним змістовним наповненням відповідно до плану, структура якого забезпечує комплексність та системність опрацювання обраної теми.

1. У Вступі (стор. 3–15) обґрунтовується вибір теми дослідження, висвітлюється ступінь її наукової розробленості, зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначаються об'єкт, предмет, мета та завдання дослідження, відображуються теоретико-методологічні основи й емпірична база, обґрунтовується наукова новизна одержаних результатів, їх практичне значення, зазначаються форми апробації та структура дисертаційної роботи.

2. У розділі 1 «Міжнародно-правове співробітництво України з питань реадмісії на підставі Угоди про реадмісію 2007 р.» (стор. 16–114) ґрунтовно досліджено правову природу та значення Угоди між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб 2007 р. (стор. 16–42) та імплементаційних протоколів до неї (стор. 42–53), а також практику міжнародно-правового співробітництва України з питань реадмісії з державами-членами ЄС (стор. 53–79), з окремим акцентуванням на специфіці взаємодії у сфері реадмісії з Данією, Ісландією та Норвегією (стор. 79–102).

3. У розділі 2 «Міжнародно-правове співробітництво України з питань реадмісії на підставі двосторонніх міждержавних угод про реадмісію» (стор. 115–169) детально досліджено практику міжнародно-правового співробітництва України з питань реадмісії з державами, які не є членами ЄС, зокрема, з Швейцарією, Молдовою та Грузією (стор. 115–132), а також з державами Азії, зокрема, Туреччиною, Узбекистаном, Туркменістаном і

В'єтнамом (стор. 132–140). Особливу увагу приділено поточному стану міжнародно-правового регулювання у сфері реадмісії з тоталітарними державами – Російською Федерацією та Республікою Білорусь (стор. 141–161).

4. Висновки дисертації (стор. 170–180) відповідають меті та завданням дослідження. Вони характеризуються об'єктивністю, науковою обґрунтованістю, структурованістю та систематизованістю. Висновки також містять практичні рекомендації та є підсумком найвагоміших результатів наукової праці дисертантки.

5. Дисертація Н.М. Науменко *оформлена* відповідно до нормативних вимог, що пред'являються до таких наукових праць. Робота написана державною мовою. Стиль викладення матеріалу – науковий.

VI. Дискусійні положення дисертації. Позитивно оцінюючи в цілому представлене дослідження, все ж варто відзначити, що воно містить окремі положення та висновки, які мають дискусійний характер чи вимагають додаткової конкретизації під час захисту. Зокрема:

1. У сучасній доктрині точаться дискусії щодо галузевої належності міжнародного міграційного права та, відповідно, інституту реадмісії. Одні автори вважають міжнародне міграційне право частиною міжнародного права прав людини, інші відносять його до комплексної галузі міжнародного права, третій підхід обґрунтовує самостійний характер цієї галузі. Хотілося б почути думку дисертантки з цього питання з урахуванням специфіки саме інституту реадмісії.

2. На стор. 94–96 рецензованої праці авторка дослідила мету та завдання Спільного комітету з питань реадмісії Україна – ЄС. Серед іншого, зазначається, що «рішення Спільного комітету є обов'язковим для Сторін» згідно п. 2 ст. 15 Угоди про реадмісію 2007 р. Чи не вказує це на наявність міжнародно-правового статусу та, відповідно, міжнародної правосуб'єктності у цього двостороннього міжнародного органу?

3. Дисертантка приділила належну увагу процедурі прискореної реадмісії у договірній практиці України (стор. 68–71, 97, 152 тощо). Однак

виникає небезпідставне побоювання щодо дотримання прав та основоположних свобод людини у процесі застосування прискореної реадмісії, зокрема, щодо громадян недемократичних держав. На думку авторки, які додаткові гарантії у двосторонніх міждержавних договорах з питань реадмісії дозволяють унеможливити потенційні загрози порушення прав людини?

Проте міркування, що були наведені рецензентом вище, можуть бути предметом дискусії, але ніяк не впливають на високу позитивну оцінку дисертації Н.М. Науменко. Вони лише підкреслюють актуальність, комплексність та багатогранність проблем, які авторка досліджує у своїй роботі.

VII. Висвітлення результатів дисертації у наукових публікаціях здобувачки. Результати дослідження з достатньою повнотою відображені в наукових статтях і тезах доповідей авторки на наукових конференціях, що в цілому свідчить про належний рівень апробації. Основні результати дослідження знайшли своє відображення у 10 публікаціях здобувачки (3 статті у наукових фахових вітчизняних виданнях, 3 статті в іноземних наукових виданнях і тези 4 доповідей).

VIII. Дотримання здобувачкою академічної доброчесності. Фактів академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації у дисертації та/або наукових публікаціях дисертантки рецензентом не виявлено.

IX. Відсутність конфлікту інтересів. Рецензент не має реального чи потенційного конфлікту інтересів щодо здобувачки та/або її наукового керівника.

Загальний висновок. Підбиваючи підсумок оцінки наукового рівня дисертації Науменко Наталії Миколаївни на тему: «Міжнародно-правове співробітництво України з питань реадмісії» і її наукових публікацій за темою дослідження, вважаю, що представлена дисертація є самостійною, комплексною, завершеною працею, що містить наукову новизну представлених в роботі результатів у вигляді комплексу наукових висновків щодо міжнародно-правового співробітництва України з питань реадмісії, а в

наукових публікаціях, які відповідають тематиці дослідження, висвітлено наукові результати дисертації. Також результати проведених здобувачкою досліджень є науково обґрунтованими і мають істотне теоретичне та практичне значення для галузі знань 29 «Міжнародні відносини» за спеціальністю 293 «Міжнародне право», що свідчить про високий рівень виконання здобувачкою поставленого наукового завдання та оволодіння нею методологією наукової діяльності.

Таким чином, дисертація Науменко Наталії Миколаївни на тему «Міжнародно-правове співробітництво України з питань реадмісії», подана до публічного захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 293 «Міжнародне право», відповідає спеціальності 293 «Міжнародне право», вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом МОН України від 12 січня 2017 р. № 40, Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її авторка *Науменко Наталія Миколаївна* – *заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 293 «Міжнародне право».*

Рецензент:

**доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого**

Олег ТАРАСОВ

